

kölesinin kehanet parasıyla alınan bir yiyeceği kendisine yedirdiğini sonradan farkedince bundan derin bir üzüntü duy-muştur (Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 26). Hz. Ömer, hilâfetine son yıllarına doğru Mısır valisine gönderdiği bir yazıda bü-yücülük ve kâhinlik yapanların cezalandırılmasını istemiştir (Muhammed Hamîdullah, s. 509-510).

Kitap ve Sünnet'te büyü, bazı nesne ve olayları uğursuz addetme gibi fal ve bacaklılık da yasaklanmış, kehanetin her çeşidi bâtil kabul edilerek reddedilmiştir. Buna rağmen İslâm dünyasında kâhinlik tamamen ortadan kaldırılamamış, bu Câhiliye geleneği zaman zaman toplumun değişik kesimlerinde ilgi görmüştür. Günümüzde kâhinlere başvuruların sadece halkla sınırlı kalmayıp bir kısım seçkin insanların bile kâhinlerle ilgilenmesi ve bunlara itibar etmesi, ayrıca çağdaş dünyada kehanetin bazan dinî bir görünüm altında sunulması, konunun ciddiyetini gösterdiği gibi dinin aslî hüviyetini hurafe ve yanlışlardan koruma yükümlülüğünü de arttırmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "khn" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "khn" md.; *Lisânü'l-Arab*, "khn" md.; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, "khn" md.; *Müsned*, II, 408, 429, 476; III, 14, 443; IV, 118; V, 447-448; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6; "Tefsîr", 15/1, 34/1, 72/1, "Tıb", 46, "Tevhîd", 57, "Edeb", 117, "Menâkıbü'l-enşâr", 26; Müslim, "Selâm", 122-123, 125, "Şalât", 149; Ebû Dâvûd, "Tıb", 21; İbn Mâce, "Mu-kaddime", 13; "Tahâret", 133; Tirmizî, "Tefsîr", 72/2, "Tahâret", 102; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 370; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 172-193; Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1411/1991, IV, 212; Mâverîdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, Bağdad 1319, s. 103-107; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmu'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, II, 237; Fahreddin er-Râzî, *Kıtsâtu's-sihr ve's-sehare fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (nşr. M. İbrâhim Selîm), Kahire 1985, s. 61-67; a.mlf., *es-Surrü'l-mektûm fi esrârî'n-nücûm*, Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 845, vr. 5^a-b; İbn Hacer el-Askânî, *es-Sihr ve'l-kehâne ve'l-hased* (nşr. Abdullah el-Haccâc), Kahire, ts. (Mektebetü't-türâsî'l-İslâmî), s. 31-37; İbn Haldûn, *Mu-kaddime*, I, 411-413; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 364-365; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1524-1525; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *el-Uşûlü'l-münife li'l-İmâm Ebî Hanîfe*, İstanbul 1416/1996, s. 86; Toufic Fahd, *La divination arabe*, Strasbourg 1966, s. 92-106; a.mlf., "Kâhin", *EI* (İng.), IV, 421; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, Beyrut 1980, VI, 705-706, 756; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 509-510; Ömer Süleyman el-Eşkar, *Âlemü's-sihr ve's-şar'ave*, Amman 1997, s. 287-288; Abdülmün'im Seyyid Necm, "el-Kehâne ve'l-kühân", *Havliyyetü Külliyyetü usûli'd-dîn*, XII, Kahire 1996, s. 11-20; A. Fischer, "Kâhin", *IA*, VI, 71-73.

İLYAS ÇELEBİ

KÂHİR-BİLLÂH

(القاهر بالله)

Ebû Mansûr Muhammed el-Kâhir-Billâh
b. Ahmed el-Mu'tazid-Billâh
b. Talha el-Muvaffak-Billâh
(ö. 339/950)

Abbâsî halifesi
(929, 932-934).

287'de (900) doğdu. Annesi Berberî asıllı bir câriyedir. Kardeşi Muktedir-Billâh'ın yerine kâidü'l-ceyş emîrû'l-ümerâ Münis el-Muzaffer tarafından 15 Muharrem 317 (28 Şubat 929) tarihinde halife ilân edildi; hayatının bundan önceki dönemi hakkında bilgi yoktur. Vezir İbn Mukle, valilere Ebû Mansûr Muhammed'in Kâhir-Billâh lakabıyla hilâfet makamına getirildiğini bildirdiyse de (*Kitâbü'l-Uyûn*, IV/1, s. 245) Kâidilkudât Ebû Ömer, onun halife olduğuna dair mazbatayı açıklamayarak çoğunluğun biatını öndedi (İbnü'l-Cevzî, VI, 69). Kardeşi Muktedir-Billâh'ın hal'edilmesi sırasında yağmalanan dârülhilâfe etrafında toplanan askerler cülûs bahşişi (hakku'l-bey'a) ve bir yıllık maaşlarını isteyerek ayaklandılar. Onları yatıştırmak için gönderilen Sâhibü's-şurta Nâzûk öldürüldü. Sarayı zapteden askerlerin elinden Ebû'l-Heycâ Abdullah b. Hamdân sayesinde kurtulan Kâhir-Billâh iki gün Muktedir-Billâh, hal'inde kardeşi Kâhir-Billâh'ın herhangi bir rolünün olmadığına kanaat getirerek kendisine emannâme verdi ve irtidâ süresince her türlü ihtiyacını karşılayarak onu gözetim altında tuttu.

Muktedir-Billâh'ın aleyhine aldığı kararlardan rahatsız olan Münis el-Muzaffer sarayı ele geçirip halifeyi öldürttü. Münis, Muktedir'in oğlu Ebû'l-Abbas Ahmed'e biat etmeyi düşünüyordu. Ancak beraber hareket ettiği Ebû Ya'kûb İshak b. İsmâil en-Nevbahtî'nin, seçilecek halifenin başkalarının tesiri altında kalmayacak bir kimse olmasının daha uygun olacağını söylemesi üzerine Kâhir-Billâh ikinci defa halife ilân edildi (27 Şevval 320/31 Ekim 932). Kâhir-Billâh İbn Mukle'yi vezir, Ali b. Yelbak'ı hâcib olarak tayin etti. Başta Muktedir-Billâh'ın annesi olmak üzere eski halifenin yakınlarının malları müsadere edildi ve çocukları gözetim altına alındı.

Vezir İbn Mukle tayinlerde etkin rol oynayarak rakiplerini cezalandırdı ve birçok ünlü ailenin mallarına el koydu. Bu arada

Ebû Abdullah el-Berîdî, Kâhir-Billâh'tan aldığı destekle büyük bir servete sahip oldu. Muktedir-Billâh zamanında Bağdat'tan uzaklaştırılan Hârûn b. Garîb'e Bağdat'a girme izni veren Kâhir-Billâh, Muhammed b. Yâkût'un da desteğini sağladı. Bu durum Münis el-Muzaffer, İbn Mukle, Hâcib Yelbak ve oğlu Ali b. Yelbak'ın endişelenmesine yol açtı. Ali b. Yelbak, halifenin kapısına nöbetçi dikerek girip çıkanları kontrol altına aldı ve hizmetçilerin maaşlarını kestirdi. Bundan haberdar olan Kâhir-Billâh, Muhammed b. Yâkût'un da desteğiyle harekete geçerek Münis el-Muzaffer, Hâcib Yelbak ve oğlu Ali'yi tutuklatarak evlerini mühürletti; bunlara yakın olanlarla İbn Mukle'nin evleri yağmalanarak ateşe verildi. İbn Mukle'nin yerine Ebû Ca'fer Muhammed b. Kâsım vezir, Sellâme et-Tolûnî hâcib ve Ebû'l-Abbas Ahmed b. Hâkân sâhibü's-şurta tayin edildi. Tutuklanan Münis el-Muzaffer'in adamları ve onları destekleyen ordunun bazı birlikleri Münis'in serbest bırakılması isteğiyle ayaklandılar. Kâhir-Billâh Münis, Hâcib Yelbak ve oğlu Ali b. Yelbak'ı öldürterek başlarını Bağdat caddelerinde halka teşhir ettirdi. Tutuklanan Ebû Ahmed b. Müktefi-Billâh da bir mahzene ölüme terkedildi (İbn Miskeveyh, I, 266).

Bütün aramalara rağmen ele geçirilemeyen İbn Mukle, Sâciyye ve Huceriyye denilen gulâmlarla anlaşarak halifeyi hal'etmeye karar verdi. Sâciyye ve Huceriyye dârülhilâfeyi kuşattı. Ayaklanmayı haber alıp kaçmaya teşebbüs eden Kâhir-Billâh yakalanarak hapsedildi (6 Cemâziyelevvel 322/24 Nisan 934). Yerine halife ilân edilen Râzî-Billâh'ın emriyle gözlerine mil çekildi. Kâhir-Billâh'ın, gözlerine mil çekilen ilk halife olduğu ve tahttan çekilmeyi kabul etmediği için böyle bir muamele ile karşılaştığı kaydedilmektedir (Mes'ûdî, *Tenbih*, s. 388; İbnü'l-Cevzî, VI, 265). Kâhir-Billâh, 3 Cemâziyelevvel 339'da (18 Ekim 950) vefat edinceye kadar hapiste kaldı ve ölümünde dârülhilâfede babası Mu'tazid-Billâh'ın yanına defnedildi.

İdarecilerin halifelere karşı cüretkâr tavırlarının yaygınlaştığı bu dönemde Abbâsî Devleti, başta Horasan ve Fars bölgesi olmak üzere bazı eyaletlerde hâkimiyetini yitirmiş, Büveyhîler gibi mahallî hânedanlar muhtariyet kazanmıştı. Ayrıca Bağdat'ta Şiiler ile Hanbelîler arasında zaman zaman çatışmalar oluyordu. Kâhir-Billâh sert politikalarla bunları sindirme yolunu tuttu. Münis el-Muzaffer'den

kurtulması ve kendi sarayından başlayan tasarruf tedbirleriyle hazineyi düzeltmeye çalışması önemli faaliyetlerindedir. Kâhîr-Billâh merhametsizliğiyle tanınır. İntikamcı ve kan dökmeye meyilli bir mi-zaca sahip olmasının döneminde pek çok cinayetın işlenmesine zemin hazırladığı söylenir. Ehl-i kitap dışında mütalaa edilen Sâbiiler için verilen idam fetvasını uygulamamıştır (Hatîb, VII, 268). Mûsiki dinlemeyi seven ve sık sık işret meclisleri düzenleyen Kâhîr-Billâh 321'de (933) şarap içmeyi, teganni ile uğraşmayı ve şarkıcı câriyelerin yüksek fiyatla alınıp satılmasını yasaklamış, bu işleri meslek edinenleri Basra ve Kûfe'ye sürerek oyun ve eğlence aletlerini imha ettirmiştir. Basra ve Uman'dan getirttiği turuncuğillere ait ağaçları diktirmiş olduğu bahçesinin çok meşhur olduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kitâbü'l-'Uyûn ve'l-hadâ'ik fi ahbârî'l-ha-kâ'ik (nşr. Ömer es-Saîdî). Dimaşk 1972, IV/1, s. 245-248, 261-269, 275-278; Ebû Bekir es-Sûlî, *Ahbârü'r-Râzî-Billâh ve'l-Müttakî-Lillâh* (nşr. J. H. Dunne). Beyrut 1403/1983, s. 1, 19-20, 184; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 313-314, 335-336; a.m.f., *Tenbih*, s. 387-388; Arîb b. Sa'd, *Şilatü Târihi't-Taberî* (Taberî, *Târih* |Ebû'l-Fazl|, XI içinde), s. 124-125, 153-157; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 193-199, 241-295; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, I, 339-340; VII, 268; Muhammed b. Abdülmelik el-He-medânî, *Tekmilâtü Târihi't-Taberî* (Taberî, *Târih* |Ebû'l-Fazl|, XI içinde), s. 273-282; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 123; VI, 69-70, 222, 241, 249-250, 253-254, 265-266, 309, 368; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 201, 244, 248, 264; ayrıca bk. İndeks; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 98-102; H. F. Amedroz, "The Mazalim Jurisdiction in the Ahkâm Sultaniyya of Mawardi", *JRAS* (1911), s. 657; K. V. Zetterstén, "Kâhîr Billah", *IA*, VI, 74; D. Sourdel, "al-Kâhîr Bi'llâh", *EI*² (İng.), IV, 423-424; Abdülkerim Özyaydın, "İbn Mukle", *DA*, XX, 211-212.

MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞCI

KAHİRE

(القاهرة)

Mısır'ın başşehri.

- I. KURULUŞU ve OSMANLI ÖNCESİ
- II. OSMANLI DÖNEMİ
- III. SON DÖNEM
- IV. MİMARİ

I. KURULUŞU ve OSMANLI ÖNCESİ

Nil deltasının güneyinde bulunan Kahire, Mısır tarihinde daha önceki başşehirlerin çoğu gibi aynı yerde kurulmuştur. Hz. Ömer zamanında Mısır'ı fetheden Amr b. Âs, eski Babilon civarında bölge-

deki ilk İslâm şehri olan Fustat'ı kurdu (22/643). Şehirde Amr b. Âs Camii ve idare binası ile bunların etrafında Amr b. Âs'ın ordusundaki 15.500 asker için kabilelere göre ayrılmış semtler bulunuyordu. Amr b. Âs aralarında Hemdân ve Himyerîler'in de bulunduğu bazı kabile mensuplarını Fustat'ın güvenliği açısından önem taşıyan Nil nehrinin batı tarafındaki Cîze'ye (Gize) yerleştirdi ve kalelerle burayı tahkim etti. Firavunlar döneminden kalma piramitleriyle meşhur olan Cîze, Ravza (Roda) adası ile birlikte denizden Nil yoluyla gelebilecek tehlikelere karşı bir savunma hattı oluşturuyordu. Zaman içerisinde yapılan muhtelif köprülerle Fustat'a bağlanan Cîze her zaman tarihî ve kültürel önemini korudu. Mısır'da kurulan ikinci İslâm başşehri, Abbâsî kumandanı Sâlih b. Avn'ın Hamrâül-kusvâ mevkiiinde 132 (750) yılında kurduğu el-Asker'dir. Fustat'ın kuzeydoğusuna düşen bu şehir, güneyden ve kuzeyden bugünkü Kahire'nin Mecraluyûn köprüleriyle Seyyide Zeyneb meydanı arasında yer alıyordu. Ahmed b. Tolun Mısır'a vali tayin edildiğinde (254/868) el-Asker'in kuzeydoğusunda, Mukattam dağının eteklerinden batıya doğru uzanan alanda Yeşkur dağının eteğinde üçüncü başşehir Katâi' şehrini kurdu ve halen kendi adını taşıyan cuma mescidini yaptırdı. Planlaması bakımından Sâmerâ'ya benzeyen Katâi' şehrinin çekirdeğini cuma mescidinin önündeki ana meydan ve burada mevcut sarayla bîmâristan teşkil ediyordu.

Fâtîmî Halifesi Muiz-Lidînilâh döneminde Mısır'daki İhşîdî hâkimiyetine son veren kumandan Cevher es-Sıkkîlî Şâban 358'de (Temmuz 969) Fustat'a girdi ve yeni bir idare merkezi kurmak üzere Katâi' şehrinin kuzeyindeki Menâh bölgesinde saray ve sur inşaatı başlattı. Böylece temeli atılan ve büyük bir saray, hükümet konağı ve kışlalardan oluşan bu dördüncü başşehir, Halife Muiz-Lidînilâh'ın gelişinden sonra "Kâhîre" (düşmanlarını kahreden, ezip geçen) adıyla tanınmış ve hilâfet merkezi olmuş. Fustat ise yine kültür ve ticaret merkezi olarak kalmaya devam etmiştir.

Kahire'nin planı ilk kurulduğunda yaklaşık kare şeklinde iken 120 yıl sonra Bedr el-Cemâlî tarafından daha çok güney ve kuzey yönlerinde genişletilerek dikdörtgen şekline getirilmiş ve şehir bu plana uygun olarak eski tuğla surların dışından taş surlarla çevrilmiştir. Cevher es-Sıkkîlî,

Mısır'ı ele geçirdiği sırada maiyetinde olan bütün topluluk ve kabilelere Kahire'de mescidler, pazar yerleri, yolları ve evleriyle alt yapıları tamamlanmış "hâre" denilen on kadar mahalle tahsis etmiştir. Şehrin en önemli binaları sonradan Câmiu'l-Ezher adını alan cuma camii, onun kuzeybatısında bugünkü Meşhedü'l-Hüseynî, Hânü'l-Halîlî, Baybars el-Çâşnigîr Hankahı ve Akmer Camii'nin yerinde bulunan Büyükdoğu Sarayı, onun batısında bugünkü Kalavun Bîmâristanı civarında olan Küçükbatı Sarayı ve bu sarayla halîç arasında yer alan birçok köşk, küçük sarayla evyandan meydana gelmiş Kusûrû'z-zâhire isimli hilâfet sarayı idi. Şehrin diğer bölümlerinde de Fâtîmî ordusunun kışlalarıyla yeni kurulan çarşı ve hamamlar bulunuyordu. Surların dışında ise sadece kuzeyde Bâbünnasr'a yakın bir yerde "iki bayram musallâsı" denilen Cevher es-Sıkkîlî'nin yaptırdığı bir bina ile güneyde, Bâbüzüveyle'nin solundan Mukattam dağının eteklerine kadar uzanan alanda Kahire Kabristanı vardı. Fâtîmîler'in Mısır'a gelişinin ardından Ravza'da kurdukları tersane bir süre sonra Fustat'a nakledilmiş ve burada yük ve büyük harp gemileri inşa edilmiştir. İskenderiye'den ve Kızıldeniz'den gelen gemiler yüklerini bu limanda boşaltmıştır.

Fâtîmîler döneminde Kahire'de yapılan en mükemmel camilerden biri Hâkim Camii'dir. Ondan sonra 519'da (1125) ibadete açılan Akmer Camii, ardından Halife Zâfir-Biemrillâh'ın (Câmiu'l-Fâkihiyyîn, 543/1148) ve son olarak da el-Melikü's-Sâlih Talâi' b. Rûzzîk tarafından Bâbüzüveyle'nin dışında yaptırılan Sâlih Talâi' Camii (555/1160) gelmektedir. Kahire'de Fâtîmîler devrinde çeşitli dinî müesseseler kurulmuştur. Bunlar arasında Dârülimil adıyla da anılan Dârülhikme, kütüphane ve kültür merkezi olarak Fâtîmî propagandası amacıyla tesis edilmişti. Meşhedeyn denilen bölgede Ehl-i beyt için türbeler veya onların hâtrısına türbeli mescidler inşa edilmişti. Fâtîmîler'in ilk döneminde yalnız halife, devlet adamları, kumandanlar, askerler ve halifenin hizmetinde bulunanlar için bir kale haline getirilen bu şehre ancak özel izinle girilebiliyor ve Fustat halkı içeri alınmıyordu. Şehir, Halife Âmir-Biahkâmillâh ve veziri Me'mûn el-Betâihî'nin gayretleriyle gelişiminin zirvesine ulaşmıştır. Bu dönemde Bâbüzüveyle ile Seyyide Nefise Türbesi'nin arasındaki güney bölgeye doğru genişleme olmuş, ayrıca vezirin vekili Ebû'l-Berekât Muhammed b. Osman da bu bölgenin di-